

סיפור מפנים לסיפור

(השלמה לאגדת שבעה ושבע)

א

הסברה, כי „שבועת אמונים“ היא חטיבת סיפור. הכוללת שני סיפורים, אחד גלוי ואחד סמוי. ניתן להוכיחה גם הוכחת עקיפין. אולם קודם שננסה לעלות על דרך הוכחה זו, דין שנעיר כי המעבר מסיפור הגלוי לסיפור הסמוי, מחייב זהירות יתירה ולא הקפיד עליה אברהם קריב שראה אליגוריה מראש. בעוד שבאמת לפנינו סמל־בדיעבד. שכן האליגוריה לאמיתה אינה אלא משל שאין לו חוקת־חיים שלו אלא במידה שהוא משרת את הנמשל, ואילו „שבועת אמונים“, דין לראותה כשני סיפורים הבנויים על דרך מופלאה. כשהסיפור האחד רשות לעצמו והסיפור האחר רשות לעצמו, ואפילו נראם משל ונמשל הרי בא המשל על דרך אבטונומיה גמורה שלו והנמשל על דרך אבטונומיה גמורה שלו. ההנחה של סיפור־כפל אינה רואה אפשרות לעצמה להסתפק בראייה־שבאליגוריה נוסח א. קריב, כשם שאינה רואה אפשרות לעצמה להימשך לראייה של ש״י פנואלי בהשגתו על א. קריב: „האין בכל אדם משהו מאותו יעקב רכניץ, הקשור בשבועת אמונים אל חובות לבבו וכאחת עם זאת מבקש להתיר אותה שבועה? האין לרוב בני־אדם שושנה שלהם, שלה נשבעו, ותמרה שלהם, שלה משתוקקים? כי גם הסיפור הזה שירה הוא וסמל הוא במידה שהוא שירה ופגישה בו־בין היחיד־המשורר ורחש־ערפל של רבים, והוא מביא להם אחיזה בסמל וגאולה במבע. אך זמן קצר לאחר הופעתו של סיפור זה נזדווג לו אחד המבקרים החשובים והנלבבים ועשאו אליגוריה... יעקב רכניץ אינו אלא יעקב הוא ישראל, שהוא עם ישראל. ועליו נלחמות ומתנצחות שש בנות שהן ששת ימי המעשה והחול, עם האחת שושנה היא השבת. וסוף אותה התחרות שושנה נוצחת ונוטלת את הזר, נשמת ישראל לשבת... אי אפשר לומר שאין מצד שהוא איזה נוי בראיה זו, אך מהסמל יוצאות קרנים סביב סביב, ואין קץ לאפשרויותיו בזמן ובמקום, בקשרים עם לבבות ורחשי נפש. באה האליגוריה ומקצצת כל־הקרניים. להשיר ולהכשיר קרן אוזת בלבד לצורך איזו אמת אחת בלבד“ („זמנים“ גל' 249).

עם קל השגתו על הצמצום ניכר היסוסו בעצם ההרחבה, שכן תחילה דיבר

על כל אדם, אחר העמיד על רוב בני אדם ולסוף הסתפק ברבים, כאילו חש שכונתו להעשיר ואינה אלא מדלדלת. כי סיפור „שבועת אמונים“, כמותו כאחיו שלפניו ושלאחריו, מרובים בו חוטים וסימני-חוטים ששרשם ורקעם הוא מעבר למסכת הגלויה של הסיפור, והמתחקה עליהם רואם מעורים בגוש-מורשה עבות ומסורג, כשכל חוט וסימן-חוט משמעות לו מעבר לשימוש הגלוי במסכת, ולא עוד אלא שהחוטים וסימני-החוטים מעורבים ומחוזרים במעבה קרקעם, ועירובם וחיבורם משמעות להם משלהם, אם לא המשמעות בה"א הידיעה; כלומר: לא קרן אלא הקרן, לא אמת אלא האמת. המתעלם מתחום-תחתיות זה מתעלם ממהותו וייחודו של המספר, כדרך שהם מפציעים והולכים מראשי סיפוריו וסניפיהם וכדרך שנחשפו בידי טובי-מעריכיו למן א. מ. ליפשיץ דרך ברוך קורצווייל, עד משולם טוכנר ואחרים, שעם כל חילוקי-תפיסתם וחילופי-גישתם ראו והראו כוחו של הגוש הזה, ואילו ההרחבה כדי אופק מפולש מקצה עד קצה, הקוסמ' פוליטיזציה הטוטאלית נוטלת להם לאותם החוטים וסימני-חוטים ומעמידתם כמיני מליצה, או לכל המוטב, כמיני קישוט בעלמא.

כדי להסביר דברינו דיינו אפילו בבית האחזיה שנאחו בו א. קריב — הלא הוא צמד המלים, שמסתיים בו הסיפור שלפנינו: שבע הנערות שיריבו הוא צמד-המלים: שבעה כוכבי-לכת, אילו המספר דרכו כדרך מליצים ראשונים ואחרונים וראינו אותם שימושים כדרך שנעזר בהם, למשל, צמנאל הרומי במחברותיו (מהדורת א. מ. הברמן עמ' 785, מהדורת דב ירדן עמ' 508):

יש בעירי שתי אחיות יפהפיות / תנהגנה כל רואיהן כשבויות /
— — — — — / — — — — — / שבע הנערות
קר איות לתת להם / ובנות החן בערפם כושיות

אראו היינו רואים כל ענין שבעת כוכבי הלכת ושבע הנערות כדבר-שעשוע שהעדרו לא היה חסרון, והיינו פוטרם את ענין שבע הנערות ממערכת הסמל (שבע כבשות, שבע פרות, שבע שבלים, שבע שבתות, שבע מחלפות וכדומה) ומצרפים אותו למערכת השיגרה, בין נשמר בה יסוד האגדה בין נתפוגג הימנה. הרי, למשל, הזיית יוהנס בן הטוחן בסיפורו של המסון כדרך הפיוט של ש"י אימבר (וויקטאריא, אקארדען צו קנוט האמסונס דערצעהלונג, וינה 1920, עמ' 6):

אין דעם פאלאץ ביי א וועבשטהל זיצען זיבען גאלדיגע פאנעס.

אן פון פענסטער די בת-מלכה וועט איהם רופען: קום, יאהאנעס.

כלומר: ובטירה ליד כישור ופלך יושבות שבע עלמות-זהב ומן החלון בת המלכה תקרא: בוא יוהנס, והרי, למשל, שיר דסלייב לבית לילינג קרון

Das Gewitter שענינו מעשה במשורר שהיה יום־יום, כחום עבודתו כבוד הראש יוצא לשוח בשדה, באשר רעות הפרות האדומות ונוצצים הפרחים הסגונים ומציצות הצפרים הקטנות:

“Täglich zwischen sechs und sieben
Kommt der Abend in mein Ortchen
Find ich sieben schöne Mädchen”

כלומר: יום־יום בין שש לשבע מוצא אני שבע נערות נאות, אחת, שתיים, שלוש, ארבע, חמש, שש, שבע, נערות אלה צועדות כשלשלת ארוכה, נושאות כדי חלב על כתפיהן הרחבות, ומשנראו לו מרחוק נטל עפרונו ופנקסו, ומשעברו על פניו, קימט מצחו כפקיד־מכס קודר וכתב, במנותו, בקול רם, מתון מתון:

“Een — twe — dre — veer — vijf — sös — söbn”

כולן האדימו, פזלו מתחת מגבעת־קש ולא ידעו כוונתו; ומשהרחיקו התלחשו וגיחכו, והמשורר הרחרר כי שש מהן עתידות לתת למולדתן קיראסירים דומיהם ואילו האחרונה, הרכה, הקטנה, העדינה בניה יהיו חאי החארים דומיהם, והמשכו של השיר מעשה בסערה, והנערות חשו להגיע לכפרן ורק זו האחרונה, הרכה, הקטנה, העדינה מתמהמהה בכדה, ואך הגיעה לשער הוא מבקש לעזור עמה כבר יורדות טיפות עבות ראשונות, כל טיפה כשיעור־פרוטה, ומשנכנסו לתוך סוכת הרועים (וכאן עולה זכר שיר של שילר כי גם בקטנה שבסוכות די מקום לזוג נאהבים מאושר) הרי בא מה שהוצרך לבוא — זרועות הנערה הנפתחת חובקות ערפו ועיניה נעצמות לכתפו ונאמץ לב ללב ובעודה למחצה כלפי מעלה ולמחצה כלפי מטה נמצא לו באמצע־הדרך פיה הרענן.

ב

הארכנו במסירת ענינו של השיר, כדי להראות, מה ניתן לעשות במוטיב שלנו בפשוטו הגמור והכולל, כשענין שבע הנערות הוא כשיגרה בעלמא, ומה אין ניתן לעשות בו, כשענין שבע הנערות אינו ניתן להעקר, ולו בשל יחידותו בלבד, ממחצבתו במקרא ודרך־מסורתו, כי אכן צמד המלים שבע הנערות בן יחיד הוא במקרא (אסתר ב' ח"ט):

ויהי בהשמע דבר המלך ודחו ובהקבץ נערות רבות אל שושן הכירה אל יד הגי ותלקח אסתר אל בית המלך אל יד הגי שומר הנשים / וחיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו ויבהל את תמרוקיה ואח מנותיה לתת לה ואת שבע הנערות הראויות לתת לה לבית המלך וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשים”.

והנה שבע הנערות האלה שובל של דרוש אחריהן — במגילה גופה מסתפק רש"י במה שהוא מפרש ענין „הראויות לתת לה”: לשרתה וכן עושין

לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו, ואילו בגמרא לענין שאמר רבא שהיתה אסתר מונה בהן ימי שבת (מגילה י"ג ע"א) מפרש רש"י שהיתה מונה בהן ימי שבת, שהיתה משרתת לה אחת באחד בשבת, ואחת בשני בשבת וכן כולן, וכשהגיע יום שפחה של שבת ידעת שהיא שבת, והתרגום אף פירש שמות שבע הנערות: "וית שבע עולמתא לשמשותא שבע יומי דשבתא, חולתא הות משמשה קדמאה בחד בשבתא, רוקעיתא בתרין בשבתא, גנוניתא בתלת בשבתא, נהוריתא בארבע בשבתא, רוחשיתא בחמש בשבתא, חורפיתא בשתא בשבתא, רגועיתא ביומא דשבתא". וכינויי הנערות מפליגים הרחק-הרחק, שכינויה של כל אחת ואחת לפי עיקרו של היום במעשה בראשית, ומה יפלא בעינינו כי מעשה אסתר בשבע הנערות, כדרך שמביאו המדרש, נעשה גם כהלכה למעשה בדורות מאוחרים, כדרך שהורה ספר חסידים לבני אדם שפירשו לים או למדבר ודואגים אם ישכחו איזה יום שבת יקראו לעצמם שמות — לאחד ראשון, לאחד שני, לאחד שלישי, לאחד רביעי, לאחד חמישי, לאחד ששי, לאחד שביעי, וראיה מאסתר שהיו שבע נערות וכו', וכל אחד יהיה ראש המדברים ביומו, והאגדה נסתייעה אף היא בענין שבע הנערות ורקמה ריקמתה שלה — ויפה בזה ניסוחו של ח.ג. ביאליק (הלכה ואגדה):

„לבני ישראל יש יצירה נהדרת שלו — יום קדוש ונעלה, שבת המלכה“.

בדמיון העם היתה לנפש חיה בעלת-גוף ודמות-הגוף, כלילת זוהר ויופי. היא השבת שהכניסה הקדוש-ברוך-הוא לעולמו בגמר מעשה-בראשית, כדי שלא תהא החופה המצויירת והמכויירת חסרת כלה". היא שהיתה חמדה טובה להקדוש-ברוך-הוא כבית-גנוני ולא מצא לה בן זוג נאה אלא ישראל, לפי אגדה עממית אחרת 'ישבת היא כבת מלכה', ככלה בין רעותיה משובצה", ספונה בהיכל שבגן-עדן לפנים משבעה חדרים, ושש נערותיה, ששת ימי המעשה, משרתות לפניה“.

לא בכדי שילב המשורר פיסקה מתוך פיוט הפתיחה של זמירות לליל שבת, פיוט „כל מקדש“, אולם כשם שראוי להזכיר את הפיסקה: **חרותה ליום השביעי ככלה בין רעותיה משבצה**

הנסמכת אל הכתוב (תהלים מ"ה, ט"ר ט"ז):

כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה / לרקמות תובל למלך בתוליה אחריה רעותיה מובאות לך

כך ראוי להביא גם פיסקה אחרת מתוך אותו פיוט: **יום קדוש הוא מבואו ועד צאתו / כל זרע יעקב יקבדוהו כדבר**

המלך ותמו

הנסמכת אל הכתוב (אסתר ד', ג'): :

ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ותמו מגיע.

אם הפיסקה הראשונה בפיוט „כל מקדש“ נעזרת בכתוב המבליט עליויה של בת מלך בין רעותיה, כדוגמת השבת בין ימות-החול, או ישראל בין

העמים. כדרך שנסתייע בו הפיוט וראה. למשל, ר' משה אבן עזרא (שירי קדש, מהדורת ברנשטיין, תשי"ו, עמ' פ"ו) :

גברת עלמות / גדלה מאמות / גם לרקמות / תוכל למלך

הרי הפיסקה האחרונה בפיוט „כל מקדש“ נעזרת בכתוב שענין דבר המלך ודתו לא נתפרש בו כענין גזירתו של אחשורוש אלא כענין מצותו של הקדוש־ברוך־הוא. כדרך המדרש שפירש כל ענין המלך במגילה כמכוון להקדוש־ברוך־הוא. הלכך אף ההזכרה האחרת שכבר היתה לפנינו: בהשמע דבר המלך ודתו, מדרשה כך ובמסגרתה ניתנו ממילא לשבע הנערות פנים של ששת ימי המעשה והשבת.

ודאי חילופי־מדרש וטעמם, ולא ייפלא אם בדור מושכל נדרשו שבע הנערות הראויות כטעמו, וראה צמח סגל לנדא. הממוג זכר המגילה וזכר הפיוט של שבת לאמור (ספר „קול זמרה“, וילנה, 1841, עמ' 6) :

ואת שבע הנערות הראויות לתת לה מבית

המלך, גדלה ורוממה סלסלה

והיטיבה בחלי כתם ועדי ערניים

ומשבצות זהב לבושה

ובהערת־שוליים יבאר :

הדסה — תורתנו הקדושה, שבע הנערות — שבע החכמות

וממש כשימוש זה יצחק קאמינר (שירים, עמ' 155) :

סוף דבר: מקל שבע החכמות והידיעות

שכלו רב לו בדעת שבע הנערות הראויות

ובכן זמרו משכיל זמרו

ושורת הגיונו של המוטיב נוחנת, שיגולם על דרך שיר וסיפור כדמות שבע נערות ממש, ונסתפק בשתי דוגמאות קיצוניות. מזה המשורר היהודי־יווני יחזקאל בשירתו על יציאת מצרים. — הוא נעזר בלשון הכתוב: ולכהן מדין שבע בנות. אבל בפי משה יתן את הדברים: „הנה רואות עיני שבע נערות“ (תירגום שלמה שפאן); מזה אברהם מאפו הכותב ב„אהבת ציון“ לאמור: „לא אחת היא גם לאמנון, כי מצא עלמה אחרת יפה ממנה אשר לא יקח תחתיה שבע נערות כתמר“.

אולם ב„שבועת אמונים“ נתקפלו כל החוטים וענין שבע הנערות נכתבו לו בסיפור שני פירושים כאחד. כדרך שאבות אבותינו היו נוהגים לכתוב, פירוש הנגלה מזה ופירוש הנסתר מזה, ושני הפירושים נתלכדו במישור מלוכד.

[אלול תשי"ח]